Pomoc, wsparcie społeczne, poradnictwo jako kategorie interdyscyplinarnej refleksji – tytułem wstępu

Social Support, Help, and Counselling as Categories of Interdisciplinary Reflection – by Way of Introduction

Interdyscyplinarne podejście do badań i teoretycznej refleksji nad poradnictwem, wsparciem i pomocą zakłada postrzeganie człowieka jako podmiotu wielowymiarowego, funkcjonującego w sieci złożonych relacji społecznych, kulturowych i instytucjonalnych. W tej perspektywie szczególnego znaczenia nabiera konieczność ciągłego redefiniowania podstawowych kategorii pojęciowych, takich jak pomoc, wsparcie czy poradnictwo oraz ich przedmiotowo-podmiotowych obszarów. Ich szerszy ogląd jest przedmiotem zainteresowania szeregu dyscyplin humanistyczno-społecznych, a kierunek analiz wyznacza punkt ciężkości dociekań skoncentrowany dla przykładu na motywacjach pomagania, mechanizmach wywierania wpływu, charakterystyce relacji pomagający – wspomagany i jej efektach, wpływie wsparcia społecznego na funkcjonowanie szerszych grup społecznych, ekonomicznych skutkach działań pomocowych, ich historycznych uwarunkowaniach, czym zajmować mogą się odpowiednio – filozofowie, etycy, psychologowie, socjologowie, pedagodzy, antropolodzy, ekonomiści czy historycy. To wyliczenie nie wyczerpuje zresztą listy dyscyplin, w ramach których dokonuje się refleksji teoretycznej i prowadzi badania obejmujące problematykę pomagania. Często refleksja ta ma charakter inter- czy transdyscyplinarny. Umożliwia to nie tylko trafniejsze rozpoznawanie aktualnych problemów – zarówno jednostkowych, jak i społecznych – lecz także podejmowanie działań o charakterze antycypacyjnym, ukierunkowanych na prognozowanie i prewencyjne reagowanie na wyzwania, jakie niesie ze sobą współczesna rzeczywistość społeczna.

Piorunek M., Kozielska J. (2026), *Pomoc, wsparcie społeczne, poradnictwo jako kategorie interdyscyplinarnej refleksji – tytułem wstępu*, w: *Pomoc – wsparcie – poradnictwo. Dyskursy interdyscyplinarne*, M. Piorunek, J. Kozielska (red.), Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 9–16. © Author(s), 2026. https://doi.org/10.14746/amup.9788323245605.0
Open Access chapter, distributed under the terms of the CC licence (BY-NC-ND, https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

W toku życia człowiek wielokrotnie konfrontowany jest z sytuacjami trudnymi – problemami, dylematami i decyzjami podejmowanymi w warunkach niepewności oraz ryzyka. Doświadcza zdarzeń stresujących, krytycznych i kryzysowych, które zakłócają jego dotychczasowy porządek funkcjonowania i wymagają uruchomienia zasobów adaptacyjnych (Berger, Weiss 2015). Tego rodzaju doświadczenia często prowadzą do dezorganizacji funkcjonowania jednostki, prowokując liczne, nie zawsze skuteczne, próby znalezienia rozwiązania oraz odzyskania poczucia kontroli nad sytuacją. Kryzysy i sytuacje graniczne pojawiają się w różnych obszarach ludzkiej biografii – w życiu rodzinnym, edukacyjnym, zawodowym, w relacjach społecznych, w kolejnych fazach cyklu życia ludzkiego. Nie są one stanem zwyczajnym, lecz konsekwencją – a niekiedy również przyczyną – trudności w realizacji istotnych celów życiowych. Ograniczają zdolność jednostek i grup do skutecznego działania, podważają poczucie sprawstwa i bezpieczeństwa, nierzadko rodząc lęk oraz bezradność. Jednocześnie jednak sytuacje kryzysowe mogą stać się impulsem rozwojowym, skłaniającym do poszukiwania pomocy, wsparcia i nowych, dotąd nieuruchamianych, strategii działania (James, Gilliland 2004).

Trajektorie ludzkich biografii obfitują w zdarzenia, w których zewnętrzne wsparcie okazuje się warunkiem przezwyciężania trudności i osiągania dobrostanu, jednoznacznie wskazują na systematyczny wzrost zapotrzebowania na różne formy pomocy psychologicznej, pedagogicznej i poradniczej. Tendencja ta pozostaje w ścisłym związku z funkcjonowaniem w realiach płynnego świata nacechowanego zmiennością, niepewnością, złożonością i niejednoznacznością (Bauman 2006, 2007), a także z występowaniem nagłych, trudnych do przewidzenia zdarzeń o dalekosiężnych konsekwencjach społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Kontekst ten sprzyja intensyfikacji potrzeb (a tym samym ofert) pomocowych i czyni je jednym z kluczowych wyzwań współczesnych społeczeństw. Nie bez znaczenia jest też potrzeba optymalizowania funkcjonowania jednostek i grup społecznych, które nie tyle doświadczają bezradności, co starają się efektywniej wykorzystać swój potencjał w relacjach z wyzwaniami współczesności i emancypować w różnych obszarach budowania własnej tożsamości i codziennej aktywności. Kategoria pomocy staje się nadrzędną wobec działań substytucyjnych (opieka), działań surwiwalnych (interwencja kryzysowa), restytucyjno-kompensacyjnych (terapie różnego typu, rehabilitacja społeczna), prewencyjno-promocyjnych czy optymalizacyjnych (niedyrektywne formy pomocy np. coaching) (Muszyński 2008, Bańka 2011, Piorunek 2010).

W warunkach dynamicznych przeobrażeń rzeczywistości społecznej prowadzenie systematycznych badań naukowych, pogłębionych analiz oraz rozwijanie refleksji teoretycznej w obszarze poradnictwa, wsparcia i pomocy nabiera charakteru nie tyle postulatu, ile epistemologicznej i praktycznej konieczności. Współczesne uwarunkowania społeczne w sposób bezpośredni oddziałują na funkcjonowanie jednostek i rodzin (oraz innych wspólnot, grup społecznych), generując nowe wyzwania dla instytucji edukacyjnych, pomocowych i wychowawczych.

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

Wobec tak zarysowanych uwarunkowań kategorie wsparcia społecznego, pomocy i poradnictwa wymagają nieustannej, pogłębionej refleksji – zarówno teoretycznej, jak i empirycznej.

Szczególne znaczenie kategorii pomocy i odpowiedzialności za innych, na co uwagę zwraca R. Ziemińska (2008), wnosi koncepcja rozwoju moralnego Carol Gilligan, która akcentuje relacyjny wymiar etyki. W jej ujęciu dojrzałość moralna nie polega wyłącznie na respektowaniu abstrakcyjnych zasad sprawiedliwości, lecz na uważnym rozpoznawaniu potrzeb innych osób i reagowaniu na nie w kontekście relacji międzyludzkich. Pomaganie staje się tu wyrazem troski, empatii i współodpowiedzialności, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi między dbaniem o innych i troską o siebie. Każdy człowiek w biegu życia wielokrotnie występuje w podwójnej roli – zarówno jako osoba potrzebująca wsparcia, jak i jako ta, która pomocy udziela. Bieg życia rodzinnego, edukacyjnego i zawodowego wyznacza specyfikę sytuacji, w których jednostka doświadcza trudności, ale również tych, w których staje się źródłem wsparcia dla innych – w ramach relacji nieformalnych, instytucjonalnych czy zawodowych. Podstawowym celem działań pomocowych pozostaje wzmacnianie samodzielności osoby wspomaganej. Kluczowe znaczenie ma tu zasada subsydiarności, rozumiana jako pomoc do samopomocy, zgodnie z którą wsparcie powinno umożliwiać odzyskanie sprawczości, a nie prowadzić do wyręczania czy uzależnienia od pomocy. Pomoc powinna trwać jedynie tak długo, jak długo jest niezbędna, i ustępować miejsca autonomii jednostki.

W kategorię pomocy wpisują się działania o charakterze wsparcia społecznego czy poradnictwa.

Charakterystyka i efektywność wsparcia społecznego zależą od jego adekwatności – jakościowej i ilościowej – oraz od cech sieci społecznych, uczestników relacji pomocowej i subiektywnego postrzegania dostępności pomocy. Choć wsparcie społeczne jest zjawiskiem powszechnie wartościowanym pozytywnie, niewłaściwie udzielane może prowadzić do osłabienia samodzielności, obniżenia poczucia własnej wartości czy utrwalenia postaw zależnościowych (Ziemińska 2008).

Poradnictwo, jako jedna z form pomocy, koncentruje się na wspieraniu jednostek w rozwiązywaniu problemów, podejmowaniu decyzji i uruchamianiu własnych zasobów rozwojowych. Może być ujmowane jako relacja interpersonalna, działalność instytucjonalna, element polityki społecznej i edukacyjnej, a także jako praktyka osadzona w konkretnych kontekstach mikro-, mezo- i makrospołecznych (Kargulowa 2010) . Adresowane jest zarówno do osób doświadczających kryzysów, jak i do tych, które dążą do optymalizacji swojego funkcjonowania w obszarze edukacji, pracy, życia rodzinnego i aktywności społecznej.

Niniejsza pozycja wpisuje się tematycznie w wieloletni cykl publikacji skoncentrowanych wokół zagadnień związanych z pomocą, w których przybliżano interdyscyplinarne ujęcia różnych jej wymiarów, wskazując także na aspekty praktyczne pomagania, wspierania, doradzania. Są wśród nich następujące monografie:

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

- M. Piorunek (red.), (2010), *Pomoc – Wsparcie społeczne – Poradnictwo. Od teorii do praktyki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek;
- M. Piorunek (red.), (2011), *Poradnictwo. Kolejne przybliżenia*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek;
- M. Piorunek, J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka (red.), (2013), *Rodzina. Młodzież. Dziecko. Szkice z teorii i praktyki pomocy psychopedagogicznej i socjalnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- M. Piorunek (red.), (2015), *Dymensje poradnictwa i wsparcia społecznego w perspektywie interdyscyplinarnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka (red.), (2016), *W kręgu działań pomocowych i poradniczych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- M. Piorunek (red.), (2018), *Społeczne i jednostkowe konteksty pomocy, wsparcia społecznego i poradnictwa. Koncepcje – Dyskursy – Inspiracje*, t. 1, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka (red.), (2018), *Społeczne i jednostkowe konteksty pomocy, wsparcia społecznego i poradnictwa. Przyczynki empiryczne – Praktyka społeczna*, t. 2, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM;
- M. Piorunek, J. Nawój-Połoczańska, A. Skowrońska-Pućka (red.), (2021), *Wspieranie jednostek i grup w różnych wymiarach życia społecznego. Aspekty teoretyczno-praktyczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Powstały one w związku z tematyką, utrwalonych już tradycją, ogólnopolskich interdyscyplinarnych konferencji naukowych organizowanych przez Zakład Poradnictwa Społecznego (Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)[1], każdorazowo wzbogacaną opracowaniami zapraszanych specjalistów zajmujących się różnymi aspektami pomagania z wielu ośrodków naukowych w kraju.

Prezentowana Czytelnikowi pozycja składa się z pięciu obszarów tematycznych, stanowiąc wielowymiarową, interdyscyplinarną rekonstrukcję kategorii pomocy, wsparcia społecznego i poradnictwa, ukazując ich znaczenie, napięcia definicyjne oraz praktyczne konsekwencje w zmieniającym się świecie społecznym. Punktem wyjścia jest założenie, że poradnictwo i wsparcie nie są pojęciami oczywistymi, lecz obszarami sporów, aporii i nieustannego negocjowania sensów, co wyraźnie wybrzmiewa w otwierających tom rozważaniach. Autorki pierwszej części wskazują,

[1] 2010 – I Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Poradnictwo i wsparcie społeczne w biegu życia człowieka"; 2012 – II Ogólnopolska Konferencja Naukowa – „Dziecko – Młodzież– Rodzina jako adresaci pomocy psychopedagogicznej i socjalnej"; 2014 – III Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Obszary poradnictwa i wsparcia społecznego. Tradycyjne i alternatywne strategie, formy i metody pomocy"; 2017 – IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Pomagający i wspomagani. Potrzeby – kompetencje – relacje pomocowe i poradnicze"; 2021 – V Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Pomoc – wsparcie społeczne – poradnictwo. Między teorią a praktyką wspierania jednostki w życiu osobistym, edukacji i pracy" (konferencja on-line); 2025 – VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa **„**Wielowymiarowość pomocy, wsparcia społecznego i poradnictwa. Perspektywa interdyscyplinarna".

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

że pomoc i opieka wymagają namysłu zarówno na poziomie teoretycznych uzasadnień, jak i społecznych funkcji, a ich rozumienie zależy od przyjętej perspektywy pedagogicznej, socjologicznej i filozoficznej. Rozwijana jest tu refleksja nad opieką w ujęciu szerokim i wąskim, co pozwala uchwycić jej instytucjonalne ramy, ale też relacyjny, etyczny i kulturowy wymiar. W tej części publikacji wybrzmiewają zagadnienia performatywnego potencjału poradnictwa, które nie tylko opisują i interpretują doświadczenia, lecz mogą je także współtworzyć, wzmacniając lub osłabiając podmiotowość osoby wspieranej. Szczególnie wyraziście przedstawiono napięcie towarzyszące współczesnemu „pękającemu podmiotowi", dla którego poradnictwo staje się przestrzenią (za)angażowania, lecz także ryzyka przeciążenia i ambiwalencji. Ważnym wątkiem jest egzystencjalny wymiar poradnictwa, traktowanego jako odpowiedź na „lukę ludzką" i potrzebę sensu, a nie wyłącznie jako technika rozwiązywania problemów. Autorki wskazują również na różnorodność dróg wsparcia dzieci i młodzieży, lokując poradnictwo na styku opieki, wychowania i edukacji, gdzie rozstrzygają się kluczowe kwestie rozwojowe i aksjologiczne.

Kolejna część książki przenosi analizę na poziom społeczno-kulturowych kontekstów pomagania, odsłaniając, że praktyki wsparcia są zawsze osadzone w instytucjach, normach i lokalnych tradycjach. Omówiono funkcjonowanie organizacji poradniczych w sferze usług społecznych, podkreślając ich rolę w porządkowaniu dostępu do pomocy, ale też w reprodukowaniu określonych modeli relacji pomocowej. Istotne miejsce zajmują badania nad pracownikami socjalnymi, w których poczucie własnej skuteczności i style radzenia sobie ze stresem ukazane są jako czynniki warunkujące jakość wsparcia i odporność profesjonalną. W tomie przedstawiono także mniej oczywiste oblicza kultury pomocowej, jak wspólnotowe praktyki diakonis w Szwajcarii, gdzie pomoc splata się z etosem służby, duchowością i dyscypliną życia wspólnotowego. Historyczno-instytucjonalną perspektywę dopełniają analizy współczesnych działań dawnych zakonów rycerskich, które podejmują aktywność charytatywną i wspierającą, redefiniując swoje miejsce w nowoczesnym społeczeństwie. Poznawczo interesujące jest ponadto studium poradnictwa wśród Tarahumara w Meksyku, ukazujące współistnienie doradców formalnych i nieformalnych oraz znaczenie lokalnej kultury w konstruowaniu autorytetu, zaufania i skuteczności pomocy.

Następna część opracowania koncentruje się na poradnictwie wobec jednostek i grup doświadczających sytuacji trudnych, kryzysowych i traumatycznych, ujmując pomoc jako proces towarzyszenia, odbudowy zasobów i przywracania sprawstwa. Szczególne miejsce zajmuje problem wsparcia ukraińskich uczniów dotkniętych doświadczeniami wojennymi, interpretowany w perspektywie pedagogiki „zranionego serca", która eksponuje potrzebę uważności, relacyjnej troski i pracy z raną jako faktem biograficznym. Osobny blok tworzą analizy pomocy psychologicznej dla młodzieży doświadczającej traumy szokowej i relacyjnej, wskazujące na konieczność łączenia interwencji z długofalowym wzmacnianiem więzi i kompetencji

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

emocjonalnych. Autorzy podejmują również problem zachowań autodestrukcyjnych adolescentów, akcentując złożoność etiologii tych zjawisk oraz wyzwania dla systemów wsparcia, które muszą integrować oddziaływania profilaktyczne, terapeutyczne i środowiskowe. W tomie omówiono także wsparcie wobec osób chorych onkologicznie mierzących się ze zjawiskiem „zmęczenia chorobą", co uwydatnia znaczenie pomocy ukierunkowanej nie tylko na leczenie, lecz także na jakość życia. Ważny głos stanowią narracje studentów – dorosłych dzieci alkoholików – w których efektywność wsparcia terapeutycznego ujawnia się jako proces negocjowania tożsamości, granic i relacji z przeszłością. Rozdziały dotyczące rodziny podkreślają rolę wzmacniania czynników ochronnych oraz potrzebę integrowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej z działaniami środowiskowymi. Podejście ekologiczne w pracy socjalnej z rodziną zagrożoną wykluczeniem pokazuje natomiast, że skuteczne wsparcie wymaga aktywizowania zasobów lokalnych, sieci relacji i instytucji, a nie wyłącznie interwencji skoncentrowanej na deficytach.

Kolejna część sytuuje poradnictwo w systemie edukacji, gdzie uczeń i nauczyciel jawią się jednocześnie jako odbiorcy i współtwórcy wsparcia. Wątki aksjologiczne, związane ze stylami życia dorastającej młodzieży, ujawniają, że nowoczesne poradnictwo nie może abstrahować od wartości, sensów i presji kulturowych kształtujących wybory młodych ludzi. Terapia pedagogiczna w perspektywie humanistycznej zostaje przedstawiona jako forma pomocy, która przekracza techniczne usprawnianie uczenia się i dotyka doświadczenia osoby, jej godności oraz prawa do rozwoju. Istotną problematyką jest przygotowanie nauczycieli do wykorzystywania technologii wspomagających w pracy z dziećmi w spektrum autyzmu, gdzie wsparcie łączy kompetencje cyfrowe, rozumienie potrzeb rozwojowych i etykę inkluzji. Ta część opracowania podejmuje również temat rozwoju nauczycieli akademickich, ujmując wsparcie jako warunek satysfakcji zawodowej, dobrostanu oraz jakości pracy dydaktycznej i badawczej. Uzupełnieniem jest deskrypcja poznańskiej społeczności „Łejerów", która ukazuje, jak pomoc i wsparcie społeczne mogą być zakorzenione w lokalnej kulturze, tradycji i wspólnocie praktyk, tworząc specyficzne środowisko socjalizacyjne.

Ostatnia część poświęcona jest poradnictwu zawodowemu, rozumianemu jako obszar, w którym krzyżują się procesy rozwojowe, wymagania rynku pracy i dylematy tożsamościowe. Autorki analizują wyzwania, jakie dla szkolnych doradców zawodowych niesie pokolenie Alpha, wskazując na zmianę stylów uczenia się, komunikacji i oczekiwań wobec przyszłości. Doradca zawodowy przedstawiany jest również w roli coacha, co przesuwa akcent z dyrektywnego doradzania na wzmacnianie autonomii, motywacji i zdolności do samostanowienia. Ważnym obszarem są działania wobec osób osadzonych, gdzie doradztwo zawodowe staje się narzędziem sprzyjającym adaptacji po opuszczeniu zakładu karnego, odbudowie sprawstwa i reintegracji społecznej. Tom zamyka refleksja nad wykorzystaniem europejskich kompetencji na rzecz zrównoważonego rozwoju (GreenComp) w doradztwie za-

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

wodowym, co pokazuje, że współczesne poradnictwo musi uwzględniać nie tylko karierę jednostki, ale i odpowiedzialność wobec świata społeczno-przyrodniczego.

Intencją Redaktorek, Autorek i Autorów tekstów stało się ukazanie poradnictwa, wsparcia społecznego i pomocy jako dynamicznych pól praktyk oraz idei, w którym spotykają się wiedza naukowa, etos relacji pomocowej oraz swoista wrażliwość na drugiego człowieka i stanowiący go kontekst, a profesjonalne wspieranie z istoty ma relacyjny charakter i lokuje się w sieciach uwarunkowań społecznych, a skuteczna, zracjonalizowana i profesjonalnie realizowana pragmatyka działań pomocowych, wspierających i poradniczych nie może zostać wypracowana bez uprzedniego rzetelnego rozpoznania natury problemów, identyfikacji ich uwarunkowań oraz mechanizmów leżących u podstaw obserwowanych zjawisk. Publikacje w tym obszarze oraz badania naukowe ukierunkowane na poznanie i interpretację rzeczywistości społecznej oraz propagowanie ich rezultatów zwiększają trafność oraz efektywność podejmowanych interwencji pomocowych i poradniczych, również na etapie ich konceptualizacji i projektowania. Niniejsza publikacja nie tylko porządkuje podstawowe kategorie, lecz także wskazuje ich praktyczne implikacje dla edukacji, pracy socjalnej, interwencji kryzysowej i poradnictwa zawodowego. Jej adresatami stać się mogą przedstawiciele szerokiego, lecz sprofilowanego grona odbiorców. W ujęciu akademickim są to przede wszystkim badacze i badaczki reprezentujący pedagogikę, psychologię, socjologię, nauki o rodzinie, pracę socjalną, filozofię oraz teologię, zainteresowani teorią, metodyką i metodologią poradnictwa (także niedyrektywnego), wsparcia społecznego oraz działań pomocowych, ale także praktycy zawodów pomocowych (pedagodzy, nauczyciele, psychologowie, doradcy zawodowi, pracownicy socjalni, asystenci rodziny) mający potrzebę rozumienia szerszych kontekstów społecznych i aksjologicznych kategorii stanowiących tematykę opracowania, jest ono bowiem kompilacją refleksji teoretycznej i praktycznych odniesień dotyczących szeroko rozumianych działań pomocowych, realizowanych w różnorodnych momentach biegu życia i jego społeczno-kulturowych kontekstach.

Magdalena Piorunek, Joanna Kozielska

BIBLIOGRAFIA

Bańka A. (2011), *Pomoc psychologiczna wobec potrzeb rozwojowych jednostek i wyzwań współczesności*, w: *Poradnictwo. Kolejne przybliżenia*, M. Piorunek (red.), Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Bauman Z. (2006), *Płynna nowoczesność*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Bauman Z. (2007), *Płynne życie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Berger R., Weiss T. (2009), *The posttraumatic growth model: An expansion to the family system*, „Traumatology", 15(1), 63–74, (https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1177%2F1534765608323499 [dostęp: 12.01.2026].

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026

James R.K., Gilliland, B.E. (2004), *Strategie interwencji kryzysowej*, Warszawa: PARPA.
Kargulowa A. (2010), *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradoznawczego dyskursu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
Muszyński H. (2008), *Opieka w systemie pojęć*, w: *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość*, E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
Piorunek M. (2010), *Poradnictwo. Wokół kwestii rudymentarnych*, w: *Poradnictwo w kulturze indywidualizmu*, E. Zieriewicz, V. Drabik-Podgórna (red.), Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
Ziemińska R. (2008), *Etyka troski i etyka sprawiedliwości*, „Analiza i Egzystencja", nr 8.

Open Access Collection © Adam Mickiewicz Uniwersity Press, 2026